

ВИТОКИ МОТИВУ ПОМСТИ ЩОДО ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І СУДУ

У статті розглянуто проблеми визначення мотиву та мотивації поведінки людини в історичній ретроспективі, зокрема відплатну та теологічну теорії. Наведено приклади з історії, що дають підстави для висновку щодо існування помсти із зародженням людства. Акцентовано на витоках мотиву помсти щодо правоохоронних органів і суду.

Ключові слова: мотив, мотивація, особа злочинця, потерпілий, правоохоронні органи, суд.

Початок ХХІ ст. характеризується соціальними процесами, що ставлять під сумнів багатовікові цінності та ідеали людства. Зростають економічна й соціальна нерівність, одночасно з технічним і технологічним прогресом людства знижується поріг культури та цивілізаційного підходу до вирішення конфліктів. Усе частіше світ стикається з ненавистю та ворожнечею, екстремізмом і свавіллям, результатом чого стає помста. Мотив помсти визначає діяльність і сам визначається діяльністю. Він у поведінці виконує, насамперед, спонукальну роль. Виникаючи безпосередньо під впливом потреб та інтересів злочинця, він визначає динамічну сторону особи, джерело її активності, енергетичний характер дії.

Проблеми визначення мотиву та мотивації поведінки людини все частіше привертають увагу вчених різних галузей науки, особливо філософії, психології, педагогіки, права, соціології тощо. Це цілком справедливо, оскільки, як справедливо зазначав А. В. Савченко: "специфіка мотиву і мотивації злочину вимагає поглиблених досліджень із залученням новітніх досягнень психології, соціології, етики та інших галузей знань, що сприятиме новому і всебічному розумінню зазначених категорій" [1, с. 8].

Метою статті є висвітлення питань, пов'язаних із витоками помсти мотиву вчинення злочину, а також розкриття мотиву помсти щодо працівників правоохоронних органів і суду.

Проблемам кримінальної відповідальності за діяння, що містять мотиви агресії, ненависті, ворожнечі, ревнощів тощо, присвячено низку праць. Загалом, це дослідження, де розглянуто проблеми мотивів політичної, ідеологічної, расової, національної або релігійної ненависті або ворожнечі чи мотивів ненависті або ворожнечі відносно якої-небудь соціальної групи в контексті розгляду конкретного складу злочину або однієї кримінально-правової норми.

У цьому контексті треба вказати на праці Ю. Антоняна, Р. Вереші, В. Грищука, В. Коновалової, М. Коржанського, О. Костенка, В. Лунєєва, П. Михайленка, В. Навроцького, М. Панова, А. Савченка, А. Тузова, В. Тютюгіна, В. Шакуна та ін. Крім того, окрему увагу приділено загальному визначенню поняття мотиву та мотивації злочинної поведінки, яке можна знайти в наукових розвідках як українських, так і зарубіжних науковців, зокрема Б. Волкова, В. Голіни, І. Даньшина, А. Закалюка, В. Зеленецького, А. Зелінського, О. Кальмана, Ч. Ломброзо, У. МакКелланда, А. Маслоу, З. Фрейда, Е. Фром, Х. Хекхаузена, О. Чучаєва.

Дослідження сучасних кримінологічних аспектів мотиву й мотивації вчинення злочину щодо працівника правоохоронного органу та суду знайшло своє відображення в працях А. Градецького, Т. Денисової, В. Ємельянова, О. Литвинова, О. Мартиненко, В. Шакуна та ін. Однак, щоби зрозуміти сутність певного явища або категорії, необхідно визначитися з його витоками. Так, наприклад, не можна здолати корупцію, що існує тисячоліттями, видозмінюється, набуває нових рис тощо, лише одним законом, як би добре він не був написаний. Адже, як слушно зазначив О. М. Костенко, для вирішення актуальних проблем сучасності необхідно застосовувати теорію універсального натуралізму. Зокрема, він указував, що натуралізм, природність існування повинні мати не просто очевидну, а тотальну перевагу над репресивними засобами подолання злочинності. "Якщо соціальна криза – це стан суспільства, спричинений протиприродним станом волі і свідомості людей, що утворюють суспільство, то процвітає суспільство тоді, коли воля і свідомість людей узгоджені з законами суспільного життя, тобто тоді, коли в країні набуває поширення соціальна культура громадян цієї країни" [2, с. 12]. Таким чином, вихідним моментом для формування мотиву слугує соціальна зумовленість існування людини в певному середовищі, що підпорядковується законам натуралізму.

Необхідно зазначити, що мотиви можуть бути як усвідомлені, так і неусвідомлені. Е. Фром вказував, що люди не завжди усвідомлюють мотиви своїх дій, думок і почуттів, насправді їх мотиви можуть бути зовсім не такими, як їм здається [3, с. 120–121]. Дійсно, можливі випадки, коли особа при вчиненні злочину навіть не підозрює власних мотивів, що сформувалися під впливом інших небажаних факторів. Тому шлях до визначення істинних мотивів, як нам вбачається, лежить в історичних витоках і поглядах учених на це питання.

Цілком прийнятною є теза про те, що кожна людина повинна бути вільною від насильства та агресії. Проте із стародавніх часів до сьогодні існують розбіжності між природними правами людини та її існуванням у соціальному середовищі. Те, що помста існувала тисячоліттями та буде існувати, підтверджують не тільки науковці, а й наше буття. Примітивні кам'яні знаряддя стародавнього часу вже давали змогу озброєній людині вбити неозброєного. А винахід стріла давав можливість вразити ворога й утекти з місця події від помсти розправи. Поки людина не навчилася регулювати свої інстинкти розумом, вона поширювала свою негативну реакцію на тварин, на неживі предмети, що були причиною її страждань, на ближніх.

Із часом прояв цього інстинкту почав виражатися у формі здійснення права карати (помсти) – права сім'ї, общини, представника державної влади. Через це мимоволі виникає думка: чи не варто розглядати помсту як вияв людської суті не тільки в природному, а й цілком законному розумінні? За таких умов, як зазначають науковці, основою й джерелом права держави на покарання є чуттєві тваринні інстинкти людської природи [4, с. 36; 5, с. 111].

Якщо звернутися до теологічної теорії, то витоки помсти можна побачити ще за часів жертвоприношення, яке застосовували для того, щоб знімати агресію та помсту, вводити їх у “законні” межі. Найбільш містичними були жертвоприношення людини, що виникли в епоху палеоліту.

Можна пригадати теорію “відплати головою”, “око за око” та моральної відплати (відшкодування). Так, одну з найдавніших проявів помсти ми знаходимо в тій ситуації, коли каральна діяльність належала потерпілому від злочинних діянь. Принцип таліону “око за око”, коли винний відшкодував потерпілому стільки, скільки знаходив необхідним і достатнім, допускала й одна з перших законодавчих пам'яток “Руська Правда”, йдучи війською на кривдника та його рід. У період війн, на думку вчених, створювали заходи переможця над переможеним [6, с. 11–12; 7]. Згодом особиста розправа-помста поступово замінювалася грошовою відплатою (відшкодуванням), що передбачало не знищення злочинця, “лихої

людини”, а компенсацію втраченого. Фактично “Руська Правда” стала збірником народного права. Ця пам'ятка юридичної думки становить глибокий інтерес для кожного, хто хоче з'ясувати правничу еволюцію українського народу [8]. Її положення яскраво відобразилися на всіх пам'ятках литовського періоду нашої історії, а також вплинули певним чином і на правничий розвиток сусідніх слов'янських народів.

Паралельно можна згадати й закони Стародавнього світу та наукові погляди, насамперед, Платона й Аристотеля. Аристотель був твердо переконаний у тому, що злочинець стає зіпсованим за своєю власною волею, однак дух його має панувати над тілом, а розум над інстинктом як господар над рабом. Саме тому помста є низьким проявом інстинкту людини, хоча й виникає від надмірного багатства та дійсної, крайньої необхідності бідняків, небажання або страх потерпілих звертатися зі скаргю, слабкість або віддаленість покарання, підкуп суддів тощо [9]. Платон теж цікавився причинами злочинів і аналізував їх мотиви. Велику увагу він приділяв процесу законотворчості, наголошував на необхідності врятувати людську недосконалість, прагнути запобігти злочину, домагатися того, щоб у результаті покарання людина ставала кращою, допускав страту. Платон також наголошував на особистому характері покарання та пропонував відшкодування заподіяних потерпілому збитків. Замість сліпої помсти у своєму останньому творі-діалозі “Закони” Платон відобразив ідеально організовану державу з якнайкращим законодавством та до найдрібніших деталей продуктивною системою виховання громадян. Зокрема, це можна досягти шляхом дотримання трьох важливих умов-вимог: а) шанувати богів і героїв; б) шанувати батьків – як живих, так і померлих; в) шанувати родичів, друзів і всіх співгромадян. У тих, хто дотримується цих вимог, формується розсудлива, законслухняна свідомість. Він наполягав, що закони покликані нейтралізувати недосконалість людської природи й підстрахувати, оберігати суспільство від його руйнівних проявів [10, с. 153].

Досить детально розглядає проблеми помсти й відплати в стародавньому праві Г. Мальцев, який робить загальний висновок, що суспільне буття людей тісно пов'язане з помстою – від кровної помсти, жертвоприношення до помсти як відплати за вчинене зло [11]. Хоча погодитися з усіма висновками ми не можемо, частина з них є такою, що спонукає до роздумів. Зокрема, дослідник зазначає, що помста – це психологічна необхідність, що виникає не з одного факту спричинення образи, а з комплексу обставин, що створюють середовище людини, роблять цю образу можливою. Якщо така образа є, помста буде закономірною й передбачуваною [11, с. 718]. Відтак, у

цьому зв'язку виникають питання віктимологічного аспекту та (або) первісної протиправної поведінки, особливо щодо працівників правоохоронного органу та суду.

Хоча правосуддя неодмінно передбачає владу законну, визнану розумом, природа суспільства, етичне правосуддя становлять основний закон людського буття, залишаючись у межах тієї обмеженості, яку накладають умови людського співжиття. Саме тому популярними сюжетами були розгорнуті мотиви ненависті й помсти. Цю тезу, розвинену в трагедіях Шекспіра й Шиллера, криміналісти зазвичай пов'язують з ідеєю справедливості. Однак неважко углядіти всю суперечність такого твердження. Розглядаючи світ загалом, ми не можемо знайти там ні добра, ні зла; ні помсти, ні прощення, ні покарання, ні винагороди. Поняття ці виключно людські, причому породжені суспільством, оскільки поза ним для людини вони існувати не можуть. Більше того, й у людському суспільстві справедливість не є панівним законом, а існує лише її ідея, яка непросто проникає в маси.

Ми встановили, що певна кількість агресивних актів помсти щодо працівників правоохоронних органів і суду виникає через бажання принизити останніх у зв'язку з їх професійною діяльністю (близько 14%). Помста є в цих випадках вторинним явищем. Найбільша кількість злочинів проти правоохоронних органів і суду, зокрема з метою помсти, виникає як відповідна реакція на їх професійну діяльність щодо конкретної особи. Розправа-помста наступає, наприклад, після відбування засудженим строку покарання, яке він вважає незаслуженим. Також непоодинокими є випадки помсти щодо близьких родичів правоохоронців та пошкодження або знищення їх майна. Оскільки ми визначили, що такі дії мають історичні витоки, можемо констатувати правильність законодавчих кроків визначення кола протиправних дій як злочини проти представників влади й працівників правоохоронних органів. У подальшому ми розглянемо й дамо кримінологічну характеристику вказаним злочинам, зокрема ст. 345, 347, 348 КК України.

Висновки. Необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку суспільства професійна діяльність працівників суду та правоохоронних органів базується на реалізації правових і моральних вимог, а дотримання законності та запобігання правопорушень є головним показником їх зрілості та надійності. Водночас їх професійна діяльність потребує сумлінного виконання по-

садових обов'язків, моральної чистоти, невідкупності, правдивості. Невдоволення прийнятими рішеннями правоохоронних органів (слідчих, оперативних підрозділів тощо), ставлення під сумнів правомірність вироку суду спричиняють підтримання зухвалих дій злочинців не тільки пересічними громадянами, а навіть представниками влади. У зв'язку з цим увагу треба приділяти питанням розгляду причин та умов виникнення злочинної поведінки в осіб, яких було притягнуто до кримінальної відповідальності, які не визнали своєї вини, невдоволені вироком суду, яких негативно характеризують за місцем проживання, навчання, роботи – саме тому вони мають наміри помститися працівникам суду та правоохоронного органу.

Список використаної літератури

1. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія / А. В. Савченко. – Київ : Атіка, 2002. – 144 с.
2. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу : монографія / О. М. Костенко. – Київ : Атіка, 2008. – 352 с.
3. Фром Э. Бегство от свободы. Человек для себя / Э. Фромм ; пер. с англ. – Москва : АСТ МОСКВА, 2006. – 571 с.
4. Курс советского уголовного права : в 6 т. Часть общая / [ред. кол.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе]. – Москва : Наука, 1970. – Т. 3. – 356 с.
5. Основы современной философии : учебник для высших учебных заведений. – Санкт-Петербург, 2001. – 384 с.
6. Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюремновведением / И. Я. Фойницкий. – Москва : Добросвет–2000 : Городец, 2000. – 464 с.
7. Юшков С. В. Русская Правда. Происхождение, источники, ее значение / С. В. Юшков ; [под ред. О. И. Чистякова]. – Москва : Зерцало-М, 2002. – 400 с.
8. Білецький Л. "Руська Правда" й історія її тексту / Л. Білецький ; [за ред. Ю. Книша]. – Вінніпег : Укр. Вільна Академія наук в Канаді, 1993. – 166 с.
9. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; [пер. с древнегреч.]. – Москва : Мысль, 1983. – Т. 4. : Никомахова этика. – 830 с.
10. Антология мировой мысли : в 5 т. – Москва, 1999. – Т. 1: Античный мир и Восточные цивилизации. – 790 с.
11. Мальцев Г. В. Месть и возмездие в древнем праве : монография / Г. В. Мальцев. – Москва : Норма : ИНФРА-М, 2012. – 736 с.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2016.

Мирошниченко А. К. Истоки мотива мести в отношении сотрудников правоохранительных органов и суда

В статье рассмотрены проблемы определения мотива и мотивации поведения человека в исторической ретроспективе, в частности возмездная и теологическая теории. Приведены

примеры с истории, которые дают основания для вывода о существовании мести с момента зарождения человечества. Акцентировано на истоках мотива мести в отношении правоохранительных органов и суда.

Ключевые слова: мотив, мотивация, личность преступника, потерпевший, правоохранительные органы, суд.

Miroshnichenko A. The Origins of Revenge Motive in Relation to Law Enforcement and the Courts

The problems of determining the motive and motivation of human behavior in historical particularly onerous and theological theory.

Problems determining the motive and motivation of human behavior is increasingly attracting the attention of scientists from different fields of science, especially philosophy, psychology, education, law, sociology and so on. The motive of revenge determines the activity itself defined activities.

It should be noted that the reasons may be both conscious and unconscious. Indeed, there may be cases where the person committing the crime is not even aware of their own motives, formed under the influence of any adverse factors. Therefore, the way to determine the true motives, as we seen, lies at the historical origins and the views of scientists on the issue.

It is a reasonable argument that everyone should be free from violence and aggression. However, from ancient times to the present, there are differences between natural rights of man and his existence in a social environment. What revenge existed for thousands of years and will be confirmed not only by scientists, but our being.

Showing monuments of history, giving to the conclusion as to the existence of revenge with the birth of humanity.

It should be noted that revenge – a psychological need that did not arise from the mere fact cause resentment, but with complex circumstances that create the human environment, make this possible image. If the image is revenge will be legitimate and predictable. Thus, in this context raises questions victimological aspect and (or) the original wrongful conduct, especially for the police and the court.

The attention is focused on the origins of the motive of revenge on law enforcement and the court. It should be noted that in modern society, the professional activities of court employees and law enforcement, based on the implementation of legal and moral requirements, and the rule of law and prevent crime – the main indicator of the maturity and reliability. At the same time, their professional activities require conscientious performance of official duties, moral purity, integrity, truthfulness. Dissatisfaction with the decisions of law enforcement agencies (investigative, operational units, etc.), casting doubt on the legitimacy of the verdict, can support the daring actions of criminals not only ordinary citizens, and even government officials. In this regard, attention should be paid to the consideration of the causes and conditions of criminal behavior in individuals who were brought to criminal responsibility, did not recognize his species dissatisfied with the verdict, and that negatively characterized at home, school, work and express intentions revenge court employees and law enforcement.

Key words: *motive, motivation, personality of the perpetrator, the victim, law enforcement agencies, the courts.*